

УДК 007:343.301

ПОЛІТИЧНО МОТИВОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ: МАСОВОІНФОРМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Ігор Паславський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
бул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua*

У публікації доведено доцільність виокремлення й осмислення особливої категорії резонансних злочинів, скоєних із політичних мотивів та міркувань. Проаналізовано основні тенденції, що утвердилися в українських засобах масової інформації щодо висвітлення політичної злочинності.

Ключові слова: засоби масової інформації, політична злочинність, політичний терор і тероризм, політичні репресії.

Актуальність окресленої теми в суспільствах перехідного періоду, які заведено йменувати трансформаційними, зумовлена чималою кількістю резонансних злочинів, в основі яких — політична мотивація й доцільність. У більшості провідних країн світу політична злочинність часто замаскована під побутову злочинність, нещасні випадки, класичні кримінальні розбірки або гостру бізнесову конкуренцію з використанням кримінальних механізмів усунення чи повного знищення конкурента. Отож Україна в окресленому сенсі не є винятком. Складність українських реалій полягає в тому, що паралельно з політичним реформуванням суспільства і формуванням його принципово нової політичної системи у країні, на руїнах колишнього, утверджується новий господарський комплекс. Перший його етап, що у наш глобалізаційний час невинувато затягнувся, має чітку назву — період первісного нагромадження великого приватного капіталу. Йому властивий варварський принцип захоплення власності, корупційний розподіл і перерозподіл виробничих ресурсів і природних багатств. Нерідко запорукою досягнення мети є владні важелі. Політична діяльність з кримінальним підтекстом на цьому етапі є найрентабельнішим видом підприємництва. І нарешті, епіцентром політичної злочинності є насамперед столиця країни або, меншою мірою, інші важливі адміністративно-політичні центри. Із розпадом держави, політична злочинність за інерцією зберігає свій вплив на теренах колись єдиної країни. І, переслідуючи власні інтереси, спочатку визначає тон у відокремлених державах, а згодом інтегрується з місцевим криміналітетом, який обслуговує політиків. В Україні виразно простежується почерк злочинних угруповань з колишнього імперського центру, й одіозний Максим Курочкін, який декілька виборчих кампаній поспіль фінансово підтри-

мував радикального українського політика Наталію Вітренко та її соціалістичну прогресивну партію, не є поодиноким випадком.

Зацікавлення вибраною темою зумовлене і позицією певних категорій засобів масової інформації, які оперативно повідомляють про резонансні злочини, скоєні з політичних мотивів. Підконтрольні політикам або щедро ними профінансовані засоби масової інформації, як правило, заперечують політичну складову кримінального злочину, вибудовують малореалістичні, але водночас такі, що мають право на існування як гіпотези, версії. На кшталт тієї, що якась поважна тітонька побачила живого Гію Гонгадзе на одній із вулиць чеської Праги після того, як його вже добрих півроку не було серед живих. Ці версії мають на меті, по-перше, скерувати слідство на хибний шлях розкриття злочину, а по-друге, і це, мабуть, головне, дезорієнтувати чисельну аудиторію і сформулювати її громадську думку у вигідних для своїх патронів ракурсах. Друга категорія ЗМІ займає удавано нейтральну позицію, визнаючи політичні мотиви злочину, але, не маючи достатньої доказової бази і не бажаючи ускладнювати власні будні, аби вкотре не порушувати спокою своїх реальних господарів, відмовчується. У такий спосіб вони демонструють байдужість до резонансного злочину, применшуючи його значення й можливі політичні наслідки. Третя категорія ЗМІ резонансну подію подає як найважливішу, найактуальнішу новину, інформує громадськість, проводить власні журналістські розслідування, апелює до суспільної свідомості, зрештою, з високих професійних стандартів та етичних норм висвітлює факти. Старання цієї категорії преси можуть бути марними, якщо інформаційний ресурс двох попередніх категорій преси є потужнішим, а отже, значно впливовішим.

Мета наукової розвідки — акцентувати на злочинах, в основі яких є політична доцільність, окреслити злочинність цього гатунку для глибшого і системнішого її висвітлення у засобах масової інформації.

Варто зазначити, що для українських дослідників — правознавців, політологів, психологів чи журналістикознавців, вказана тема не є належно затребуваною, а тому не достатньо осмислена і проаналізована. Щоправда, окремі її аспекти, зокрема політичні утиски українського етносу в додержавний період, є темою наукових інтересів професорів Василя Лизанчука та Олега Гриніва. Інформаційний ракурс міжнародного тероризму проаналізував Тарас Лильо. Серед зарубіжних дослідників згадаємо неодноразово цитованого у статті московського професора В. Лунєєва, який переконливо й аргументовано окреслює важливість проблеми, тривалість її у часі і здатність політичної злочинності досягати потрібних результатів у країнах з різним політичним устроєм та режимом.

Методи дослідження: історичний, порівняльний, описовий, аналітичний, метод індукції та дедукції, контент-аналіз.

Політична злочинність існує, відколи люди усвідомили себе організованою спільнотою, — тобто задовго до того, як на означення державної діяльності древні греки застосували слово “політика”. Тож значна частина всесвітньої історії є нічим іншим, як хронікою проявів політичної злочинності, і навіть побіжний, вибірковий перелік резонансних політичних вбивств і посягань на життя можновладців, двірцевих переворотів, прикладів терору держави проти власних громадян чи просто брутальних форм боротьби за владу або її утримання перевищив би формат цього дослідження. Тому розгляд проблематики, вочевидь,

доведеться вимушено обмежити лише сучасним фактажем та прикладами із порівняно недавно минулого ХХ століття, що, сподіваємося, не стане перешкодою на шляху досягнення мети дослідження. Із цих міркувань змушені також залишити поза увагою політичні злочини воєнних часів. Війна, яка, згідно з поширеним визначенням німецького військового теоретика К. Клаузевіца, є продовженням політики іншими методами, неминуче призводить до ескалації політичної злочинності. У ці екстремальні для людства періоди її, однак, характеризує дещо інша мотивація і, особливо, кількісно більші, масові прояви, а тому цей прецедент повинен бути темою окремих досліджень.

Зрозуміло, що питома частина політичних злочинів у контексті загальної злочинності є порівняно невеликою. Фахівці, проте, мають підстави вважати, що суспільна небезпека політичної злочинності суттєво переважає ту шкоду, якої завдає звичайна кримінальна злочинність [1, с. 66]. При цьому, як не дивно, в чинному законодавстві більшості країн світу (Україна не є винятком) немає поняття “політична злочинність”, а тому навіть про “канонізоване” визначення цього феномену годі говорити. Наявність такого статусу-кво пояснюється щонайменше кількома причинами:

1. Поняття “політична злочинність” є збірним, а його численні складові – занадто різними для єдиного чіткого визначення. Крім того, політична мотивація як спільна риса, що об’єднує злочини цієї категорії, не є для криміналістів визначальною. Зокрема, один із перших дослідників теми на території СНД — російський науковець В. Лунєєв стверджує, що в кримінальному законодавстві демократичних держав політична мотивація як така взагалі не криміналізована, хоча злочини за політичними мотивами здійснювалися і здійснюються у будь-якому суспільстві. У демократичних країнах суб’єкти політичної злочинності несуть кримінальну відповідальність не за політичні переконання, а за реально скоєні карні дії, якщо вони передбачені законом. Наприклад, вбивство лідера держави або партії в політичних цілях кваліфікується як посягання на життя державного чи громадського діяча [1, с. 67].

2. Юридичному розумінню політичної злочинності властива науково-практична невизначеність. Наприклад, Генеральна Асамблея ООН прийняла понад десяток резолюцій про національний, релігійний і міжнародний тероризм, але так і не спромоглася дати більш-менш узагальнене юридичне визначення політичного тероризму. Інші злочини цієї категорії є ще більш невизначеними, тому зарахувати їх до політичних можна лише на підставі конкретної оцінки низки обставин. До прикладу, державну зраду, скоєну з корисливих мотивів, важко вважати політичним діянням, хоча вона й завдає збитків державній безпеці. Однак той самий злочин, скоєний з ідейних міркувань, вважатиметься політичним.

3. Правове (законодавче) закріплення політичної злочинності суперечить Загальній декларації прав людини (1948) і Міжнародному пакту про громадянські права (1966), які проголошують права і свободи кожної людини на політичні та інші переконання. А в Типовій угоді про видачу (екстрадицію), прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 1990 року, прямо мовиться, що видати особу не можна, якщо правопорушення, що вона скоїла, держава, яка робить запит, розглядає як політичне правопорушення.

Вищезгадані аспекти розуміння і трактування виявів політичної злочинності не повинні слугувати підставою для ігнорування наявних кримінологічних

та політологічних проблем, актуальність яких, як показує політична боротьба в різних країнах, не зменшується, а зростає.

Тим більше, що в суспільстві видимих проблем з розумінням і трактуванням політичної злочинності майже не виникає. Професор В. Лунєєв на такому “непретензійному” рівні цілком слушно, на нашу думку, ідентифікує це явище як “суспільно небезпечні форми боротьби правлячих або опозиційних політичних еліт, партій, груп і окремих осіб за владу або неправомірне її утримання”. Він же вказує, що всі вияви політичної злочинності можна умовно поділити на три види:

1) злочини, які скоюють з політичних мотивів окремі особи або угруповання проти легального конституційного ладу, інтересів держави або її легітимних керівників;

2) злочини, які скоюють проти політичних конкурентів;

3) злочини, які скоює правляче угруповання тоталітарних режимів із власних політичних міркувань проти народу, окремих партій, груп і конкретних осіб [1, с. 66, 69].

Зрештою, сама практика політичної злочинності, хай навіть обмеженої часом існування і територією незалежної України й колишнього СРСР, варта уваги і цілком самодостатня для того, щоб робити певні висновки. Сьогодні, наприклад, можна з певністю стверджувати, що впродовж усього історичного періоду існування Радянського Союзу домінантою політичної злочинності на його території були політичні репресії у всій багатоманітності їхніх виявів — тобто, згідно з наведеною класифікацією, переважали злочини третього виду. Термін “репресії” сучасні словники визначають як “каральні заходи, покарання (від пізньолатин. *repressio* — придушення)” [2, с. 1117] або “утиски, гоніння, переслідування, заходи державного примусу” [3, с. 898]. Цілком очевидно також, що суб’єктом (ініціатором і виконавцем) таких діянь могла бути лише чинна влада і держава як така, тож “політична злочинність” радянського зразка була на загал репресивною політикою влади проти свого народу. Основна причина репресій, на думку провідного дослідника теми В. Лунєєва, — насильницька природа соціалізму від його початків. “Ідея диктатури пролетаріату, — стверджує він, — закономірно вела керівників компартій до масових політичних репресій у будь-якій країні світу, де їм вдавалось закріпитись, тому що соціалізм (комунізм) як штучно насаджувана система міг вижити лише в такому нещадному варіанті” [1, с. 69].

Однак тривалість політичних репресій в СРСР упродовж семи десятиліть, території, на яких вони чинились (а це — 1/6 земної суші!), їх масовість і кількість жертв дають змогу говорити також про прецедент, аналогів якому немає у світовій історії.

А історія свідчить, що із захопленням влади в листопаді 1917-го більшовики відразу ж вдалися до найбрутальнішої форми політичних репресій — державного терору. Слово *terror* латинського походження і перекладається як “страх, жах”. Новий тлумачний словник української мови визначає його як “найгострішу форму боротьби проти політичних супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення” [4, с. 514]. Щодо цього, доводиться говорити здебільшого саме про внутрішньодержавний терор відкритого, “легітимного” характеру, позаяк більшовицька держава зробила його ще й законодавчо обґрунтованим. Відтак для комуністичного тоталітарного режиму масовий

терор у такій цинічній формі став поширеною практикою державного управління аж до часів хрущовської “відлиги”.

Справді, лише “червоний” терор перших років більшовицької влади (1917–1923) поглинув 1,7 млн жертв [5, с. 46]. Після того, як XV з’їзд ВКП(б) прийняв курс на колективізацію сільського господарства, у 1929–1933 рр. репресивна діяльність посилилась у 6-8 разів. У структурі репресованих осіб особливо великою була частка “куркулів”. Загальна кількість реальних жертв розкуркулення, згідно з публікаціями ЦК КПРС 90-х років, перевищила 20 млн осіб [6, с. 9]. Свого апогею політика державного терору сягнула в 1937–1938 рр., коли безпрецедентні за масштабами розправи чинили в позасудовому порядку т. зв. “трійки”. Уже після розпаду СРСР були виявлені документи, що свідчать про планову організацію масових репресій у ті часи. Під каток репресивної машини люди потрапляли цілими списками: плани були розписані по республіках, краях і областях, а місцеві керівники, вислужуючись перед Кремлем, просили збільшити “ліміти” на знищення десятків тисяч осіб [7]. Показово, що кількість вироків зі смертною карою за ці два роки становила 82,4% від усіх зареєстрованих смертних вироків, офіційно винесених у 1918–1959 роках [8, с. 116].

На виконання рішення чергового партз’їзду (1934) про остаточну ліквідацію “капіталістичних елементів” каральні органи держави здійснили низку “тематичних” езекуцій масового характеру. Так, зокрема, внаслідок “національної” операції НКВС (липень 1937 р. — листопад 1938 р.) було заарештовано близько 350 тис. осіб німецької, польської, “харбінської”, латиської та інших національностей, 250 тис. з яких — розстріляно. А глобальні “чистки” у середовищі вищого військового керівництва країни напередодні війни майже повністю обезголовили Червону Армію.

Абсолютна безкарність можновладців тоталітарної держави, повне ігнорування ними загальнолюдських цінностей і думки світової громадськості часто виводили їх також на орбіту зовнішньодержавного (міжнародного) тероризму. Чи не найрезонанснішим злочином такого масштабу можна вважати масовий розстріл польських офіцерів і цивільних осіб у Катині, Мідному та Харкові, де у квітні-травні 1940 року органи НКВС стратили 21 857 осіб. Утім, для досягнення своїх політичних цілей вище партійно-державне керівництво тогочасного Радянського Союзу нерідко вдавалось і до відверто кримінальних заходів, зокрема актів індивідуального терору. Відомо, наприклад, що низку таємних політичних вбивств, здійснених службами держбезпеки за кордоном і в СРСР, санкціонував особисто Й. Сталін. Однією з перших жертв такого терору став український політичний діяч, экс-голова Директорії С. Петлюра, вбитий у Парижі 25 травня 1926 р. [9, с. 115, 139].

На совісті сталінського режиму є й чи не найбільший політичний злочин усіх часів — Голодомор 1932–1933 років в Україні. Глобальний характер мали також інші політичні злочини тоталітарного сталінського режиму. До них слід зарахувати насамперед етапи масових депортацій цивільного населення за “класовою” і національною ознаками. У 1929 році таку практику започаткувало виселення “куркулів”. Другим масовим виселенням було вигнання зі своїх земель поляків, німців, чеченців, інгушів, калмиків, карачаївців, балкар, греків, кримських татар, турків-месхетинців та інших народів. Третю хвилю адміністративних спецпереселенців у перші повоєнні роки склали репресовані військо-

вослужбовці і цивільні особи, яких підозрювали в пособництві німцям. Їх відправляли на поселення без будь-якого доведення вини [8, с. 111].

Після смерті Й. Сталіна політичні репресії стали менш масовими і жорсткими, але у видозмінених формах чинилися до останніх років існування СРСР. Зокрема, Закон РФ “Про реабілітацію жертв політичних репресій” від 18 жовтня 1991 року політичною сваволею тих часів називає “розмаїті заходи примусу, що застосовувала держава з політичних мотивів у вигляді позбавлення волі, примусового лікування у психіатричних закладах, видворення з країни і позбавлення громадянства, <...>, притягнення до примусової праці в умовах обмеження волі” тощо. Основним об’єктом боротьби тоталітарної держави в цей період стало “інакодумство” окремих громадян, тобто захист від нього соціалістичного ладу, способу життя і “єдино правильної” ідеології КПРС. Проте й за “антирадянщину” десятки тисяч політв’язнів розплачувались роками позбавлення волі, власним здоров’ям, а часто і... самим життям.

У контексті сказаного більш ніж показово видається статистика, яку наводить В. Лунеев. Згідно з нею, у загальній кількості політичних репресій режиму питома вага осіб, які насправді скоїли злочин, у 1918–1928 роках становила в середньому не більше 10-15%, у 1929–1938 роках — близько 1-2%, у роки війни і перші повоєнні літа — у межах 5-10%. Навіть після прийняття нового законодавства про державні злочини (1958) частка реально винних у їх скоєнні не перевищувала 25-50% у структурі зареєстрованих діянь. Науковець, відтак, робить однозначний висновок: “Основна маса репресованих не лише не скоювала жодних кримінальних дій, але й не виявляла свого негативного ставлення до влади. Люди потрапляли під прес політичних репресій через своє соціальне походження, релігійний сан, приналежність до конкуруючих партій і т. ін.” [1, с. 67, 71].

Наразі залишається без остаточної відповіді питання про загальну кількість потерпілих від комуністичного режиму. Зокрема, відомий російський письменник і дисидент О. І. Солженіцин, який ґрунтовно вивчав цю проблему, вважав, що жертвами державного терору й політичних репресій лише з 1917 по 1959 рік стали понад 66 700 700 осіб. Аналогічні цифри (понад 60 млн осіб) називає О. Яковлев, колишній голова комісії з реабілітації репресованих осіб, та інші дослідники. Ці твердження, врешті-решт, не суперечать тогочасним демографічним тенденціям. Тож, вочевидь, не випадково перепис населення 1937 року був визнаний “хибним” (порівняно з раніше оголошеними підрахунками бракувало 18 млн осіб), відомості про нього — засекречені, а його організатори — розстріляні [8, с. 120].

В описаних вище реаліях тотальної державної політичної злочинності недавнього минулого не однозначною, як може видаватися, була (і є!) роль ЗМІ. Звісно, годі шукати тодішню радянську пресу, яка б з позицій сьогодення засуджувала злочинні дії держави чи бодай ставила під сумнів їх правомірність. Таких публікацій справді не було і не могло бути. Вони, по-перше, не пройшли б крізь сито суворої політичної цензури, а по-друге, навіть гіпотетична їх поява була б рівнозначна вирокам, які автори підписували б собі власноруч. Не варто забувати й того, що тодішні ЗМІ майже стовідсотково були органами структур тієї ж партії чи держави, які саме й чинили масові політичні злочини. Не можна й стверджувати, що тема політичної злочинності в радянській пресі не порушувалась: відсутньою насправді була лише правда, яку суспільство знає сьогодні.

Преса, відтак, вимушено друкувала переважно спущені “згори” реляції про успішну боротьбу держави з підступами “ворогів народу”, тобто писала про політичну злочинність з позиції злочинної, по суті, влади. Водночас радянські ЗМІ широко і систематично висвітлювали прояви політичної злочинності за кордоном, з неодмінною злорадністю натякаючи при цьому на ознаки “загнивання” капіталізму, наявність антагоністичних суперечностей і невирішуваних проблем у тамтешньому суспільстві. Ініційовані пресою критичні публікації на внутрішні теми (особливо в 30-ті роки) майже автоматично ставали фатальними для їхніх героїв, а для держави — підставою чи обґрунтуванням чергових репресій. Зрештою, цей трагічний прецедент в історії світової преси, коли журналісти, цілком усвідомлюючи реальні, були змушені десятиліттями поспіль називати біле чорним і чорне білим, вартує докладного осмислення й окремих досліджень.

На сучасному етапі найнебезпечнішими у світовому вимірі фахівці вважають тероризм та інші злочини терористичного характеру. Ці надзвичайно різноманітні і складні у своїх проявах явища досі не мають чіткого визначення в чинному Кримінальному кодексі України. Навіть у середовищі фахівців до прийняття Закону України “Про боротьбу з тероризмом” побутувала думка, що поняття тероризму взагалі неможливо визначити. Проте, незважаючи на стрімку еволюцію тероризму, який лише останніми роками поповнив свій арсенал економічною, релігійною, націоналістичною та кримінальною формами [9, с. 218], його політичні вияви і надалі домінують. Показово, що в поглядах на природу тероризму його дослідники фактично розділилися на дві групи, одна з яких стверджує, що мета актів тероризму має соціально-політичне забарвлення і саме цю рису слід вважати головною при розмежуванні тероризму й інших злочинів [10, с. 155]. Принаймні більшість відомих нині визначень ототожнюють тероризм з політичними злочинами і приписують йому суто політичні мотиви. Такими, зокрема, є визначення, які дають ЦРУ, ФБР, Міністерство оборони і Держдепартамент США. Зрештою, за оцінками вчених, до 65% актів тероризму у світі здійснено таки з політичних міркувань [1, с. 75]. Тому у свідомо звуженому, політичному, розумінні тероризм окреслюють як вкрай негативне і небезпечне соціально-політичне явище, що полягає в застосуванні чи загрозі застосування насильства або інших загальнонебезпечних дій особою або групою осіб, які через залякування і примус прагнуть домогтися певних соціально-політичних результатів у власних інтересах.

Грунтовні дослідження природи тероризму дають змогу назвати також найхарактерніші ознаки і властивості цього явища. Український науковець В. Ліпкан вирізняє, зокрема, такі його типові риси:

- 1) тероризм є однією з форм організованого насильства;
- 2) акти тероризму як такі виявляються у вигляді традиційних загальнокримінальних діянь;
- 3) на відміну від терору, який за певних обставин може бути легітимним (наприклад, державний терор у СРСР), тероризм завжди є протиправним;
- 4) тероризм не визнає жодної регламентації, правил чи законів;
- 5) він цілком індиферентний (байдужий) щодо жертв: ними може стати будь-хто (жінки, діти) будь-де і будь-коли;
- 6) терористичні акти здійснюються публічно, демонстративно, аби справити враження (шокувати, залякати) на широкий загал;

- 7) терористи потребують негайного задоволення висунутих вимог, а в разі відмови вдаються до реалізації погроз та ескалації насильства;
- 8) тероризм як засіб досягнення політичних цілей можуть використати організації будь-якого політичного забарвлення.

Отже, тактична мета політичного тероризму полягає в тому, щоб привернути увагу до проблеми, а стратегічна — досягти прийняття (відміни) певних політичних рішень на користь терористів (свобода, незалежність, звільнення з в'язниць обумовленого контингенту осіб тощо) [10, с. 30, 43–44].

Розмаїття тактики, стратегії, способів і засобів здійснення терористичних актів, їх територіального поширення і кінцевих цілей зумовили появу досить строкатої гами цього явища. Дослідники розрізняють, зокрема, міжнародний, тотальний, селективний, локальний, сепаратистський, націоналістичний, “правий”, “лівий” та багато інших “тероризмів”. Ще більше, зрозуміло, є на світі терористичних організацій, які сукупно майже не залишили на планеті місць, вільних від проявів чи впливів тероризму. Чимало країн світу (зокрема європейських) потерпало донедавна від діяльності терористичних угруповань “лівої” орієнтації. Постійне прагнення будь-що дестабілізувати державну владу і зруйнувати наявні суспільно-політичні системи вони часто прикривали гаслами боротьби за національне визволення, а своїми цілями нерідко вибирали керівництво політичних еліт, об'єкти західної військової індустрії і навіть військові структури НАТО. Репутацію найжорсткішої у світі терористичної організації зажила свого часу група “Сендеро люміносо” (Перу), найкраще організованої в Європі — РАФ (Німеччина), найпотужнішої — “Червоної бригади” (Італія), які належали саме до когорти “лівих”. Останні, до слова, впродовж 70–80 рр. тероризували увесь Апеннінський півострів, щорічно здійснюючи до 2000 терористичних актів. А бойовики терористичного угруповання ЕТА й Ірландської республіканської армії (ІРА) досі тримають у постійній напрузі уряди Іспанії, Франції та Великобританії.

Сьогодні епіцентром політичного тероризму можна вважати Близький Схід, де концентрація радикалів різного гатунку давно перевищує критичні межі. Лише в невеличкій Палестині (територія Ізраїлю) діє понад десятків терористичних організацій: Фронт визволення Палестини (ФВП), Національний Фронт визволення Палестини (НФВП), НФВП-ГК (Генеральне командування), “Аль-Фатх”, “Хамас”, “Чорний вересень” тощо. Деякі терористичні угруповання регіону є добре озброєними і досить чисельними, тож нерідко вдаються до відкритих бойових дій проти регулярних військ. Відомо, приміром, що Робітничка партія Курдистану, яка тривалий час домагається створення курдської держави в південно-східній Туреччині, має понад 15 тис. бойовиків постійного складу і ще 75 тис. — тимчасового.

Проте чи не найбільшу загрозу світовій безпеці становлять нині міжнародні терористичні організації ісламських фундаменталістів, які мають осідки в багатьох країнах світу, а свою підривну діяльність здійснюють, незважаючи на будь-які кордони. Своєрідним символом політичного тероризму на сучасному етапі стало розгалужене ісламське угруповання “Аль-Каїда”, а його лідера Усаму бен Ладена до фізичного знищення небезпідставно вважали терористом № 1 у світі. Масштабний теракт, який він організував і здійснив 11 вересня 2001 року на території США, буквально сколихнув планету і мав глибокі наслідки за масштабами руйнувань і кількістю жертв, наочно продемонструвавши

вразливість цивілізованого світу перед знавіснілим фанатизмом, на чому акцентували увагу впродовж останніх років провідні засоби масової інформації цивілізованого світу.

Географічне сусідство з Росією й епізодичне перетворення окремих її територій на плацдарм політичного тероризму впритул наблизили цю загрозу й до України. Від початку 90-х років найбільша за площею держава світу стала, по суті, заручницею тривалого конфлікту й ескалації насильства на Північному Кавказі. Бурхливі події в Чечні спричинили появу численних терористичних груп на платформі ваххабізму (найрадикальнішої течії ісламського фундаменталізму), які щорічно здійснюють десятки терактів по всій Росії. Перманентна війна з владою цієї країни вже явила світові низку резонансних злочинів (підриви житлових багатоповерхівок у Москві, вибухи у столичному метро та міжнародному аеропорту “Домодедово”, захоплення заручників у Театрі на Дубровці та середній школі м. Беслан тощо), жертвами яких стали тисячі ні в чому не винних людей. Отже, сьогодні тероризм як негативне соціально-політичне явище виявив спроможність не тільки руйнувати певні соціально-політичні норми і підвалини, завдавати значні матеріальні збитки, винищувати людей, але й, найгірше, частково — визначати політику.

Сучасний аналіз проявів тероризму в Україні змушує вітчизняних дослідників робити досить суперечливі висновки. Зокрема, В. Ліпкан твердить, що “тероризм у нашій державі ще перебуває на початковому етапі розвитку”, але водночас констатує “невпинне зростання кількості та підвищення небезпечності злочинів терористичного характеру” [10, с. 12, 14]. Лише 1998 року, зазначає науковець, і лише співробітники СБУ розкрили 143 злочини терористичного характеру, 120 з яких — на стадії підготовки до їх скоєння. Велику занепокоєність в Україні викликають негативні тенденції щодо злочинів, скоєних із застосуванням вибухових матеріалів. Скажімо, якщо 1990 року на всій території СРСР було зареєстровано 130 кримінальних вибухів, від яких постраждало 120 осіб, то в 1991–1998 роках в Україні їх зафіксовано 1009, внаслідок цього 155 осіб загинуло і 552 — поранено. Злочини цієї категорії, зазвичай, викликають широкий резонанс, формують думку громадян країни про неспроможність владних структур протидіяти злочинності. Особливу небезпеку становлять також спроби злочинних елементів одержати доступ до ядерної, хімічної, бактеріологічної зброї та інших засобів масового ураження, адже цілком ймовірні терористичні акти із застосуванням таких матеріалів могли б мати посправжньому катастрофічні наслідки. Для України, яка, як відомо, є носієм відповідних технологій, ця проблема видається надзвичайно актуальною — особливо в контексті того, що в 90-ті роки органи держбезпеки України вже запобігли понад 10 спробам незаконного придбання, зберігання та вивезення за кордон ядерних і радіоактивних матеріалів [10, с. 88–89].

Ще одним важливим чинником розвитку тероризму в Україні фахівці вважають тінізацію політичного життя. Неповага політиків до сили закону, криміналізація політичного життя розмиває поняття допустимого і недозволеного в тих, хто при владі [11, с. 106].

Не заперечуючи права громадян знати про те, що відбувається у світі та їхній країні, фахівець В. Ліпкан, зокрема, вважає: “Журналісти свавільно називають той чи інший резонансний злочин тероризмом. Тому слід враховувати той вплив, який вони чинять на пересічних громадян. Така ситуація зумовлює

потребу вживати заходи щодо її поліпшення. ЗМІ повинні уникати створення непередбачуваних ситуацій, які можуть трапитись внаслідок надто гучних демонстрацій, терористичних актів”. Отож В. Ліпкан “переконаний, що повідомлення про злочини терористичного характеру повинні надавати ЗМІ тільки:

- уповноважені на це державні органи;
- в обсязі і в межах, які встановлені відповідними нормативними актами згідно з законодавством України і на підставі засад захисту національної безпеки нашої держави” [10, с. 23–24].

Така позиція правника є зовсім дивною, оскільки досить важко уявити собі ті надумані “непередбачувані ситуації, які можуть трапитись внаслідок надто гучних демонстрацій, терористичних актів”, — хоч би тому, що жодне відображення терористичного жаху у ЗМІ не може бути страшнішим за сам жах: спричинити появу в суспільстві розмаїтих чуток, страхів, паніки тощо може саме брак своєчасної і повної інформації про нього.

До резонансних політичних злочинів першої величини належать, без сумніву, й суміжні з тероризмом діяння — політичне вбивство або замах на вбивство. Від тероризму, який, як зазначалося вище, є індивідуальним щодо своїх жертв, їх відрізняє селективність, персоніфікація суб’єктів дії. Ці радикальні способи вирішення певних політичних проблем відомі давно, існують поза часом і рівнем розвитку суспільств, а тому хтозна чи потребують особливих коментарів. Численними прикладами їх застосування рясніє навіть сучасна історія президентства США, уже не кажучи про держави “третього” світу. Лише на харизматичного лідера Франції Шарля де Голля під час його правління у 1958–1969 роках було вчинено до 40 замахів.

Поширеному поняттю “політичне вбивство” в законодавстві та фаховій юридичній літературі відповідає термін “замах на життя державного чи громадського діяча”, причому під “замахом” більшість правників розуміє як вбивство, спроба його вчинити. Попри те, що цей злочин не належить до поширених, його суспільна небезпека є очевидною і загально визнаною. Як зазначає дослідник теми О. Звонарьов, замах на життя осіб, які обіймають високі посади в органах державної влади та відіграють важливу роль у політичному житті країни, може призвести до зниження ефективності державного управління, підризу політичної стабільності суспільства, падіння авторитету влади і держави серед населення, зміни внутрішньої і зовнішньої політики країни, небезпеки неконституційної зміни державної влади та втручання у внутрішні справи України інших держав [12, с. 8]. Показником високої суспільної небезпеки цього злочину є вид та розмір покарання, встановлені за його скоєння. У ч. 5 ст. 12 Кримінального кодексу України він визнається таким злочином, за вчинення якого передбачено позбавлення волі на строк від 10 до 15 років або довічне ув’язнення. Замах на життя колишнього прем’єр-міністра П. Лазаренка (1996), народних депутатів України Є. Щербаня (1996), В. Гетьмана (1998), Н. Вітренко (1999) та інших, незважаючи на поодинокість випадків, справили негативний вплив на внутрішньополітичну ситуацію в державі та міжнародний авторитет України. Однак відомі усім обставини насильницької смерті журналіста Г. Гонгадзе (цілком очевидні політичні мотиви його вбивства, політичні наслідки злочину і можлива причетність до нього найвищих посадовців держави) вплинули на країну і світ не менше, хоча жертва до визначеної законодавством “касти” державників і громадських діячів не належала...

З усього спектра політичних злочинів особливо актуальною для України та СНД, на думку фахівців, є політична корупція. Російський дослідник В. Лунєєв, зокрема, вважає її не менш небезпечною, ніж політичний тероризм, хоча зовні ці прояви політичної злочинності між собою не подібні. Правомірність такого оціночного порівняння виправдовують величезні політичні наслідки корупції: зміщення цілей політики від народу до олігархії, зниження довіри до влади, падіння престижу країни у світі, спотворення політичної конкуренції, ризик згорання демократії і встановлення диктатури. Проблему, зауважує науковець, ускладнює той факт, що будь-яка корупційна діяльність виявляється лише в 1-2% випадків, а під час розслідування і судового розгляду корупційних злочинів не завжди з'ясовується їх політична мотивація [1, с. 77].

Основний зміст політичної корупції становлять корумповані форми політичної боротьби кланів, політичних еліт, партій, груп і окремих осіб за владу. Вона підриває фундаментальні основи життєдіяльності суспільства і влади, руйнує демократичні принципи функціонування держави. Прояви такої функції різнобічні: це, насамперед, кримінальний лобізм, протекціонізм, вигідне призначення на державні посади, використання службового становища для надання родичам, друзям та прибічникам пільг і переваг у будь-якій сфері суспільного життя, купівля голосів виборців, фінансові зловживання у виборчих кампаніях, прийняття незаконних економічних і політичних рішень на користь окремих кланів і груп тощо [13, с. 246].

В Україні, яка, як відомо, належить до найкорумпованіших держав світу (134-те місце рейтингу за 2009 р.), усі вищезазвані прояви існують у концентрованому вигляді. Розширений опис лише деяких із них дав змогу українським дослідникам видати нещодавно фундаментальну монографію “Корупція в Україні: політико-філософський аналіз”, обсяг якої перевищив 600 друківаних сторінок [13]. Її автори, зокрема, акцентують увагу на надзвичайній корумпованості виборчого процесу в Україні, яка, власне, вже призвела до масових стихійних виявів спротиву громадськості — Помаранчевої революції 2004 року. Однак, констатують вони, корупційні зв'язки і надалі широко використовують під час формування органів влади в Україні. У представницькі органи влади дедалі частіше потрапляють особи, безпосередньо пов'язані зі злочинними угрупованнями. За інформацією органів МВС, у Криму депутатами Керченської міськради стали відразу 9 активних членів організованих злочинних угруповань, і такі факти не поодинокі. Наприклад, внаслідок проведеної перевірки списків кандидатів у народні депутати на парламентських виборах 2006 року з'ясувалося, що 11 з них перебувають у розшуку, проти 37 порушено кримінальні справи, стосовно 41 кандидата справи вже скеровані до суду. Лише 12 із 45 партій і блоків могли тоді заявити про повну “чистоту” своїх рядів.

Поширеність корупції у вітчизняній політиці свого часу визнав експрезидент України Л. Кравчук: “Влада зараз живе за законами торгівлі — це найстрашніше! Виторгували посаду голови Верховної Ради... голосування не було, був продаж бюлетенів... Представники влади почали жити за законами меркантилізму: “Ти — мені, я — тобі. Ти віддаси мені голоси і бюлетені, я віддам тобі...”. “За гроші продається все: перехід із фракції до фракції, посади...” [14]. Куди б, здавалось, уже далі? Але якихось 10 літ по тому, у 2009-му, в інтерв'ю львівській газеті “Високий Замок” нардеп і олігарх П. Димінський відкрито розповідав, як і за скільки скуповував голоси в парламенті, абсолютно не

вбачаючи нічого ганебного чи осудного у власних діях. Тенденція, що й казати, очевидна, тому важко не погодитись з аналітиком О. Василевським, який передрікає, що незабаром українське суспільство зіткнеться з появою преїскуранта цін на посади в основних ланках державного управління [15]. За умов, коли декларативна боротьба з банальним хабарництвом не підіймається вище за рівень містечкового голови, а прояви політичної корупції законодавство взагалі не криміналізує, така перспектива є більш ніж реальною.

Зрештою, від політичної корупції потерпає нині не лише Україна чи пострадянський простір: вона стала однією з основних політичних проблем. На її закордонному рахунку також є гучні скандали, політичні кризи, імпідменти і відставки урядів. Саме за прояви політичної корупції, зокрема у Південній Кореї, до кримінальної відповідальності притягнули двох президентів, у Японії — прем'єр-міністра, а у Франції обвинувачують тепер екс-президента Жака Ширака. Європейські дослідники феномену політичної корупції стверджують, що повністю викоринити це явище — завдання майже нездійсненне, але максимально обмежити її можна. Для цього потрібна бодай політична воля високого керівництва держави, яку, наприклад, продемонстрував у період Великої депресії уряд президента США Рузвельта. І, зрозуміло, реальні дії, як, скажімо, на початку 90-х показала чинна влада Італії. Внаслідок започаткованої нею масштабної кампанії “Чисті руки”, було розкрито величезну корупційну систему в держапараті країни, порушено 12 тис. кримінальних справ, зокрема проти двох колишніх прем'єр-міністрів і 500 членів парламенту різних скликань. Україна ж досі декларує лише “смак бажань”, а тому суспільство наразі вимушене “мати те, що маємо”.

Усе зазначене про сучасні прояви політичної злочинності адекватно відображено у вітчизняних ЗМІ. Серед тенденцій цього відображення відзначимо такі:

1. ЗМІ значно глибше й повніше відображають прояви політичної злочинності за кордоном, не даючи їм жодної класової та ідеологічної оцінки.

Натомість відображення проявів політичної злочинності в Україні (за винятком хіба що корупції) є досить рідкісними й часто обмежуються повідомленнями про факти скоєння злочинів та порушення за ними кримінальних справ. Відсутність деталізації пояснюють, зазвичай, таємницею слідства, яку обіцяють привідкрити по його завершенні. Така ситуація підсвідомо породжує думки про винятковість і малозначущість проявів політичної злочинності в Україні, що, зрозуміло, не відповідає дійсності.

2. Короткі інформативні повідомлення про факти політичної злочинності доволі часто не мають продовження в майбутньому. Тенденцію, зокрема, пояснює типова українська практика “нерозкриття” резонансних політичних злочинів, яку зумовлює небажання “верхів” доводити справу до кінця або звичайна неспроможність правоохоронних органів це зробити.

3. Помітним є намагання показувати у ЗМІ лише дозовану і “рафіновану” інформацію про резонансні факти політичної злочинності в Україні, що ініціюється державними чинниками і/або фахівцями з профільних питань. Частково це можна пояснити пережитками чи “синдромом керівника” радянських часів, коли було прийнято “не пущать”, “не виносити з хати сміття” і про всяк випадок боятись, “аби чогось не вийшло”. Зрозуміло, що такі спроби “очолити

процес” або хоча б встановити над ситуацією свій контроль прихильники ідеї мотивують винятково добрими намірами.

4. Доступ до джерел відповідної інформації є ускладненим і блокується, тому пошуки достовірної, детальної інформації іноді спонукають журналістів ризикувати якщо не життям чи здоров'ям, то власною репутацією і професійним статусом. Суспільству здебільшого доводиться мати справу не так із журналістикою фактів та аналітики, як із журналістськими здогадками і версіями.

5. Складність відображення теми у ЗМІ зумовлює складність проявів політичної злочинності. Законодавча невизначеність понять у світовому і внутрішньодержавному вимірах породжує масу різнотлумачень тих чи інших явищ, які можуть діаметрально відрізнятись навіть залежно від політичної орієнтації ЗМІ чи вподобань окремого журналіста. Відтак один і той самий терорист, наприклад, може бути названий повстанцем, членом народно-визвольної боротьби, революціонером тощо (і навпаки).

6. Труднощі з ідентифікацією політичних злочинів іноді призводять до звинувачень журналістів у некомпетентності і гонитві за сенсаційністю. Характерні казуси і правовий дилетантизм працівників ЗМІ, які часто плутають або не розрізняють суміжних понять, справді мають місце. Тож складна і відповідальна тема політичної злочинності вимагає від журналістів постійної самоосвіти. Не зайвою була б тут і вузька спеціалізація у редакціях, якої, на жаль, не можуть дозволити собі малобюджетні регіональні видання України.

7. Кількісні показники виступів ЗМІ на тему політичної корупції прямо пропорційні поширеності цього явища в державі. Однак на якісний зміст більшості означених виступів політичний відбиток накладає загальна корумпованість суспільства, яке звикло миритися з такими виявами як із вимушеною потребою. Українські ЗМІ, відтак, мало коли йдуть далі від натяків, узагальнень і морально-етичних аспектів проблеми. Хоча на сучасному етапі вони мали б акцентувати увагу на небезпеці явища, плекати у громадян нетерпиме ставлення до його проявів, вимагати притягнення до відповідальності конкретних політиків-корупціонерів. А головне — шукати шляхи до його подолання.

Політично вмотивована злочинність є, була і, очевидно, у зримій перспективі буде. Завдання засобів масової інформації в демократичному суспільстві — звести її до обґрунтованого мінімуму.

-
1. Лунеев В. В. Политическая преступность в России: прошлое и настоящее / В. В. Лунеев // *Общественные науки и современность*. — 1999. — № 5. — С. 66–79.
  2. *Советский энциклопедический словарь* / Гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. — М. : Советская энциклопедия, 1985. — С. 1117.
  3. *Новий тлумачний словник української мови* : у 4 т. — К. : Аконіт, 1999. — Т. 3 : О–Р. — С. 898.
  4. *Новий тлумачний словник української мови* : у 4 т. — К. : Аконіт, 1999. — Т. 4 : Р–Я. — С. 514.
  5. Мельгунов В. П. *Красный террор в России. 1917–1923 гг.* / В. П. Мельгунов. — М., 1990. — С. 46.

6. Реабилитация. Политические процессы 30–50-х годов. — М., 1991. — С. 9.
7. Геворкян Н. Встречные планы по уничтожению собственного народа / Н. Геворкян // Московские новости. — 1992. — 21 июня.
8. Лунеев В. В. Политическая преступность / В. В. Лунеев // Государство и право. — 1994. — № 7. — С. 107–121.
9. Кондратьев Я. Ю., Глушков В. О. Борьба з тероризмом на сучасному етапі: проблеми визначення аспектів політико-правової стратегії / Я. Ю. Кондратьев, В. О. Глушков // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. — 1996. — № 1. — С. 218.
10. Ліпкан В. Тероризм: національна безпека України / В. Ліпкан. — К. : Знання, 2000. — 184 с.
11. Дунаєва Л. Н. Політичні корені тероризму / Л. Н. Дунаєва // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць. — Одеса : Юрид. л-ра, 2000. — Вип. 8. — С. 106.
12. Звонарьов О. Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча : монографія / О. Ю. Звонарьов. — Донецьк : Юго-Восток, 2005. — 119 с.
13. Михальченко М., Михальченко О., Невмержицький Є. Корупція в Україні: політико-філософський аналіз : монографія / М. Михальченко, О. Михальченко, Є. Невмержицький. — К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Курбаса НАН України, 2010. — 615 с.
14. Кравчук Л. Найстрашніше, що влада зараз живе за законами торгівлі / Л. Кравчук // День. — 1999. — 3 лют.
15. Василевський О. Демократія для обраних / О. Василевський // День. — 2006. — 31 січ.

**POLITICALLY MOTIVATED CRIMES:
A MASS MEDIA ASPECT**

Ihor Paslavskyi

Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky str. 49, 79044, Lviv, Ukraine
Tel. office: (032) 239-47-75

E-mail: journft@franko.lviv.ua

This publication proves the importance of singling out and comprehending a special category of crimes committed due to political motives and considerations. The main tendencies of the analysis of political crimes in Ukrainian mass media have been analyzed.

Key words: mass media, political crimes, political terror and terrorism, political repressions.

**ПОЛИТИЧЕСКИ МОТИВИРОВАННАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ:
МАСОВОИНФОРМАЦИОННЫЙ АСПЕКТ**

Игорь Паславский

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 79044, Львов, Украина

Тел. оф.: (032) 239-47-75

E-mail: journft@franko.lviv.ua

В публикации доказана целесообразность выделения и осмысления особой категории резонансных преступлений, совершенных по политическим мотивам и соображениям. Проанализированы основные тенденции, утвердившиеся в украинских СМИ, по освещению политической преступности.

Ключевые слова: СМИ, политическая преступность, политический террор и терроризм, политические репрессии.

Стаття надійшла до редколегії 30.09.2011

Прийнята до друку 06.11.2011